

Minnen om Dunkarin från min uppväxttid.

I senaste års hembygdsbok skrev jag om kraftverken vid Kimo Bruk, om suggaskraftverket (Dunkarin) blev det skrivet mer ingående än de övriga. Orsaken härtill beror på att jag tillsvidare har ägnat mest tid och resurser på att ta fram information och fakta om suggaskraftverket.

Den här gången skriver jag om suggaskraftverket i lite lättare form, där faktauppgifter endast kommer med när någonting behöver förklaras lite mer ingående. Texten behandlar i huvudsak några glimtar av det jag kommer ihåg från uppväxtåren om sådant som hände vid suggaskraftverket eller Dunkarin som den kallades i folkmun. Dunkarin var endast 150 meter från mitt barndomshem, så det var lätt för mig att följa med det som hände vid denna intressanta anläggning.

Puffin:

Mitt på utsidan av dunkarhusets långvägg som vette mot sågen fanns en slags låda, som kallades Puffin, med betongväggar och ett plåtlock som man tog bort när dunkarin var i gång. Längden på ”lådan” var ca 3,5- 4 meter, bredden ca 2,5 meter och höjden ca en till 1,5 meter. I detta utrymme fanns suggasmotorns avgasljuddämpare som var fyra till antalet i en rad ihopkopplade två och två. Ljuddämparna var gjorda av gjutjärn och var cylinderformade med samma diameter som ett 200 liters oljefat och en höjd på ca 80 centimeter. Den tvåcylindriga suggasmotorn hade följaktligen två ljuddämpare i serie per cylinder och avgaserna leddes i två separata avgasrör till någon av de båda ljuddämparna som var närmast mitten i raden. Ljuddämparna var som sagt parvis ihopkopplade med varsitt U-format rör och från de yttre dämparna leddes avgaserna sedan via varsitt rör nergrävt i marken ut i fria luften. I den ena av de inre ljuddämparna hade avgaserna bränt ett hål så att den började läcka ut avgaser. Av den anledningen tog man bort U- röret som ledde avgaserna vidare till den yttre dämpare som den var ihopkopplad med och trädde ett oljefat, som man tagit bort gavlarna på, utanpå den skadade ljuddämparen. Det var inte möjligt att återmontera U-röret för tunnan var för hög, varför man i fortsättningen kom att köra dunkarin med bristfällig ljuddämpning för den ena cylinderns avgaser som därmed kom att blåsas från den skadade dämparen direkt ut i fria luften rakt uppåt. Av den anledningen kunde man höra ljudet från dunkarin ända i Paljak, Komossa och Röukas i nästan alla väderleksförhållanden.

Som alla säkert förstår så frestade Puffin oss, i synnerhet gällde det mig, till en hel del intressanta och även riskfyllda aktiviteter som jag nu kommer att berätta om:

Stekheta ljuddämpare:

När Dunkarin var i gång blev ljuddämparna stekheta, om man spottade på dem så fräste det från dem och när det regnade så hörde man hur det fräste när regndropparna föll ned på de heta dämparna. Ja rätt gissat, vi ställde oss alltemellanåt på betonglådans kant och kissade på någon av de heta ljuddämparna, det fräste bra och luktad pyton, men roligt och spännande var

det. Risken var ju förstås att om man tappade balansen kunde man falla ner på de heta ljuddämparna och få allvarliga brännskador, sånt tänkte man inte på vid den tiden.

En variant på ett mandomsprov:

Man hoppade ner i betonglådan och från den ena lådgaveln ta sig förbi de heta ljuddämparna till den andra gaveln. Utrymmet som man skulle ta sig igenom var ungefär en halv meter brett och man hade husväggen på ena sidan och dämparna på den andra, de heta avgasrören från motorn till dämparna måste man även kliva över. Det var varmt och ljudet var närapå öronbedövande. Jag klarade av provet men hade ingen lust att göra om det, för det kändes verkligen på riktigt att det var en farlig lek. För att komma förbi avgasrören måste man gå på ett tillplattat rör som av någon anledning var löst placerat ovanpå avgasrören. Röret var inte fastmonterat, så det kändes lite otryggt när man märkte att det inte var så stabilt att stå på. Märkligt nog så hände det inte någon olycka vad jag vet och en bidragande orsak till detta torde vara att det inte var så många av oss småpojkar som verkligen vågade sig på detta prov.

Väderkvarnen:

Den ena cylinderns avgaser passerade genom två ljuddämpare och blåste sedan ut via ett i marken delvis nergrävt avgasrör som liknade ett kanonrör. Avgaserna som kom ut från detta rör var inte mera heta efter att ha passerat två ljuddämpare och ljudet var även mycket lägre än vid den andra sönderbrända ljuddämparen. Däremot verkade kraften i de utströmmande avgaserna vara enorm, intrycket av stor kraft förstärktes dessutom av att avgaserna kom stötvis, ungefär två stötar per sekund.

Någon, jag mins inte vem, kom på att bygga en väderkvarn som drevs med avgaserna från avgasröret. Väderkvarnen var av samma typ som de små vattenhjul som vi ibland byggde i bäckarna om vårarna men med den skillnaden att den måste göras stabilare. Väderkvarnen fungerade utmärkt och snurrade rätt så snabbt. Vad jag kan minnas, höll väderkvarnen för påfrestningarna åtminstone en vecka innan den gav upp.

Kanonen:

Man kastade in i avgasröret småsten, träbitar mm och försökte få inkastet gjort mellan utblåsen. Lyckades man få det rätt tajmat, kunde man få det som kastats in i röret att flyga över tio meter.

Aktersparken:

Man hoppade ner alldeles framför rörmynningen, det kändes som om man fick en spark där bak när man kastades framåt ungefär 1,5 meter av de utströmmande avgaserna. Det kunde kännas smärtsamt när man började bli lite äldre och tyngre. Var man i sju – åttaårsåldern gick det ännu utan större obehag att pröva på dethär enl. min egen erfarenhet.

Kanonskotten:

När vi blev äldre hände det ibland att maskinisten Aleksi Lakaniemi ville skoja med oss, eller så tyckte han att nu får det räcka för den här gången. Han fick oss att snabbt försvinna från Puffin på ett effektivt sätt genom att helt enkelt skrämna oss, han mixtrade med tändningen på den cylinder som hade avgasröret anslutet till den ljuddämpare som var skadad.

Tändningen stoppades under två arbetstakter och det märkte vi genast, vi sade att den ”gluttar”. Då var det bara att springa bort fortast möjligt, sedan kom det en öronbedövande smäll, som ett kanonskott, när Aleksi lät tändmagneten tända den oförbrända gengasen i ett ögonblick när avgasventilen var öppen. Någon enstaka gång hann man sätta sig i ”säkerhet” bakom husknuten (ett sprinterlopp på ca 10 m) men oftast kom man som längst bara halvvägs. Ibland stod någon av gubbarna vid sågen och skrattande såg på när vi sprang, det var nog lite genant. Aleksis skrämselfaktik resulterade så småningom till att vi slutade vistas vid Puffen och följaktligen upphörde även ”kanonskotten”. Det var väl ändå bäst att vi slutade vara på detta ställe, innan någon olycka inträffade.

Dunkartjäron (Dunkartjäran):

Gengasen, som framställdes av träavfall från sågen i den s.k. gasgeneratoren, innehöll en hel del föroreningar som måste rensas bort. Det gick inte att köra suggasmotorn med orenad gas, varför gasen leddes genom några olika typer av gasrenare innan den kunde användas i motorn. Den förorening som vållade störst bekymmer var tjäran och den avlägsnades ur gasen medels en centrifug, i dagligt tal kallad ”tjärufläktin” (tjärfläkten). Invid tjärufläktin fanns en fördjupning i golvet där den tjära som centrifugerats bort uppsamlades. Dagligen tömdes tjärugropen innan den blev överfull och tömningen gjordes med en skopa fäst på ett långt skaft och sedan hölls tjäran från skopan i en tunna som hade kapats på mitten. Tunnan hade försetts med bärhandtag så att två man kunde bära ut det när det var fullt. Tjäran dumpades sedan på något lämpligt ställe i omgivningen.

Tjäran var inte av den sort som vi är vana vid, den var helsvart och hade en konsistens som var jämförbar med blåbärssoppa. Lukten påminde om gammal spillolja och den gick inte att använda till sånt som man normalt använder tjära till. Tjäran hade dessutom en besvärande egenskap, fick man den på kläder eller på huden så var det omöjligt att få bort den med traditionella rengöringsförfaranden. Tjäran kunde enklast fås bort från huden genom nötning, från kläder med rotborste, smör, tallsåpa, lut, kokande vatten, hårt arbete osv. I vissa fall var det bara att kassera de nertjärade klädesplaggen.

På höstarna och vintrarna när Dunkarin kördes så bars det ut rätt stora mängder av den lömska tjäran som sedan samlades i pölar här och där i Dunkarins näromgivning. På vårarna när sågen sedan var i gång så blåstes sågspånen av vindarna över hela området, även över pölarne med tjära. En oinvid kunde därför inte veta var dessa lömska pölar fanns, så det gällde att hålla reda på dem så man inte i misstag gick och trampade i dem senare på sommaren. Hade man trampat i en tjärpöl och fått tjära på kläderna var mamma allt annat än glad när man kom hem. Jag och mina två bröder, Stig och Sven, hade inga problem med tjärpölarne, för vi höll noga reda på var de fanns, men andra pojkar nerifrån byn råkade emellanåt illa ut då de råkade trampa i någon av dessa dolda tjärpölar som de inte hade någon kännedom om. Även vuxna råkade emellanåt trampa i någon av tjärpölarne, så ingen gick säker. Det hände även några gånger att djur också hade otur att hamna i tjäran, kor, hundar, katter och tom. en av våra värphöner hamnade i tjäran.

Nu såhär efter mer än femtio år kan man väl ta upp ett par fall där vi ”hjälppte” till så att några kom att trampa i någon av de dolda tjärgrupparne. Här beskriver jag två sådana händelser:

Längdhoppstävlingen.

Min bror Stig hittade på denna tävling och jag har hans tillstånd att publicera den.

Ett gäng småpojkar höll till i sågspånshopen nära Dunkarin när Stig kom med ett förslag om att de skulle ha en tävling i längdhopp, givetvis var alla med på det. Stig drog ett streck i sågspånen därifrån det var meningen att man skulle hoppa. Omedelbart bakom strecket fanns en dold tjärugrop som bara vi bröder visste om. Stig var en god längdhoppare så han var säker på att han kunde hoppa tillräckligt långt för att inte hamna i tjäran. Första hoppare var Stig och han hoppade galant över pölen utan att ha fått tjära på sig. Min andra bror Sven sade att han också tänkte hoppa, men han hoppade inte lika långt som Stig, så han höll sig i bakgrunden i förhoppningen om att några andra skulle hoppa före honom. Så gick det som väntat, nästa man som hoppade hamnade i tjäran. Hoppet var helt enkelt för kort, det var ju inte så trevligt. Tävlingen blev därmed avslutad efter bara två hopp. Vad jag kan minnas så fastnade det inte så mycket tjära på pojkens kläder, för det var en varm sommardag när detta hände och vi hade inte just mera kläder på kroppen än simbyxor. På huden fick han nog helt säkert en hel del tjära och från huden var tjäran även mycket svår att få bort.

Flykten:

Två av de stora pojkarna kom en dag till Dunkarin och av någon anledning hotade de mig med stryk. Jag sprang undan dem och de följde efter. En dold tjärugrop fanns i närheten och jag sprang runt gropen på ett sådant sätt att de lurades ta en genväg över gropen för att lättare komma ifatt mig. Den ena av förföljarna sprang med full fart rakt i tjärugropen, den andra klarade sig undan med blotta förskräckelsen. Resultatet blev förödande, han som trampat i gropen blev stående tillsynes handlingsförlamad mitt i tjärupölen och jakten efter mig var därmed över. Åtminstone skorna blev nerkletade, mycket otrevligt. Då tyckte jag att det var rätt åt honom, numera tycker jag att det var väldigt synd om honom. Senare fick jag, som väntat, reda på att de hade haft stora svårigheter att få bort all tjära från pojkens kläder. Det förstod jag mycket väl, för min mamma hade vid ett flertal tillfällen fått jobba hårt för att få bort tjära som vi råkat få på våra kläder. Med tiden lärde vi oss, jag och mina två bröder, hur man skulle röra sig på ”Dunkarbackan” utan att få tjära på sig.

Elden i Skorstenen.

En mörk kväll i november 1949 ca kl. 17.00 när suggasmotorn höll på att stannas för dagen, inträffade något som jag inte tidigare hade sett. Det brann häftigt uppe i gasgeneratorns skorstensrör, likt de facklor som finns vid oljeborrtorn och oljeraffinaderier. Jag och några andra som var med, sprang in till Aleksi och sade till honom att det brinner i skorstenen. Han verkade ta det med ro, för han fortsatte tillsynes oberörd med det han höll på med. Senare kom han ut för se vad som stod på och då sade han till oss att det inte var så farligt. Vi trodde ju att elden i skorstensröret kunde förorsaka en storbrand, så vi blev ju lite förvånade eller kanske lite snopna när vi fick höra att det inte var så allvarligt. Någon brandrisk kan det nog ändå ha varit, för på vinden nära skorstensröret kunde man se att det någon gång hade brunnit i vattentakets träkonstruktion.

Skorstenen bestod av ett järnrör och uppe på toppen fanns en lucka på gångjärn (ett slags vippspjäll) som hade samma funktion som ett spjäll. Luckan var ”fjärrstyrd” nerifrån via en vajer och en vipparm fastmonterad i luckan, för att luckan skulle hållas ordentligt stängd hade den dessutom en motvikt. Från marken liknade hela luckanordningen en tupp, så vi kallade

den helt enkelt till ”kossteinstuppin” (skorstenstuppen). Normalt var skorstensluckan stängd men när maskineriet skulle startas var luckan öppen, för då blåste en fläkt in luft i gasgeneratoren för att gasbildningen skulle komma igång och då måste rökgaserna släppas ut via skorstenen. När maskineriet stannades måste luckan även hållas öppen emedan gasgeneratoren alstrade gengas ännu en stund efter att suggasmotorn hade stoppats. Gaserna som strömmade igenom skorstenen var heta och innehöll även brännbara tjärämnen. Gasen kunde därför lätt fatta eld när den kom i kontakt med luftens syre uppe vid kossteinstuppin. Under de kommande åren hände det vid flera tillfällen att det brann uppe i skorstenen, men det ledde aldrig till någon brand, för brandfacklorna självslocknade alltid när luckan stängdes utan att några ytterligare åtgärder behövde vidtas.

Det var en del av mina minnen om Dunkarin, återkommer i kommande Årvasböcker.

Bertil Holmlund

Källor:

KWH-koncernens arkiv.

Mina minnen från den tiden.

Muntliga uppgifter från min bror Stig Holmlund.

Dunkarin på 1940 talet. På bilden syns Puffin och Kossteinstuppin. Bilden finns i Oravais Hembygdsförenings arkiv.